

בקשה בנושא:

למידה משמעותית באמצעות שיח לימודי פורה

מגישים:

ד"ר אסטרחן קריסטה, האוניברסיטה העברית
פרופסור לפסטיין אדם, אוניברסיטת בן גוריון
ד"ר רוט גיא, אוניברסיטת בן גוריון
ד"ר ודר-וייס דנה, אוניברסיטת בן גוריון
ד"ר נץ הדר, אוניברסיטת תל אביב

#

למידה משמעותית באמצעות שיח לימודי פורה

שיח לימודי פורה הוא שיח שנוצר כתוצאה משיתוף פעולה דיאלוגי בין המורה לבין התלמידים/ות. בתהליך דיאלוגי זה מועלות בעיות מורכבות או נושאים שנויים במחלוקת ומתקיים דיון הדורש חקירה, הנמקה ורפלקציה. על אף שהמורה היא/הוא שמוביל/ה ומקדם/ת את הדיון, התלמידים/ות לוקחים/ות אחריות על תהליך החשיבה וההבניה של הידע, והתוצר הסופי של שיח לימודי פורה כולל מסקנות, פתרונות או הנמקות ששני הצדדים (מורה ותלמידים/ות) היו שותפים מלאים ביצירתו. מתפקידו של החינוך הפורמלי להכין את כל התלמידים והתלמידות לקראת היותם/ן אזרחים פעילים, ביקורתיים ואחראים, כאלה שיש ביכולתם להשתתף במרחב הציבורי בהתאם לעקרונות וערכים מנחים של חברה דמוקרטית. צמיחתה של כלכלה מבוססת-ידע מציבה בפני התלמידים/ות דרישות חדשות המצריכות "מיומנויות של המאה ה-21", וביניהן יכולות של חשיבה מסדר גבוה וכישורים תוך-אישיים ובין-אישיים. בהתחשב בדרישות ובצרכים אלה, יש היום תמימות דעים בקרב אנשי ונשות מחקר ומעשה בתחום החינוך בדבר חשיבותו של שיח לימודי פורה כמרכיב מהותי של למידה משמעותית.

עדויות מחקריות מוצקות מצביעות על ההשפעות החיוביות שיש לשיח לימודי פורה על מגוון מדדים כמותיים מקובלים של שיפור ולמידה. המחקרים מראים ששיח לימודי פורה תורם להבנה טובה יותר ולהפנמה רבה יותר של התכנים הנלמדים, לשיפור האוריינות, כמו גם ליכולת (עתידית) טובה יותר של הנמקה ולמידה באופן כללי. יחד עם זאת, מספרם של המחקרים המבוקרים שהראו זאת קטן יחסית והם נערכו בעיקר בתחום המתמטיקה בארה"ב ובאנגליה. דרושים מחקרים נוספים בכדי לבחון ולדייק את הידע הקיים בנושא ולהרחיב אותו לארצות אחרות ולתחומי תוכן מגוונים, כולל מקצועות רבי-מלל.

למרות ההסכמה ההולכת וגדלה על כך ששיח לימודי פורה הוא חיוני בכיתת הלימוד של המאה ה-21, ולמרות הזרם ההולך וגובר של עדויות מחקריות המדגימות ומוכיחות את תרומתו, שיח כיתתי מעין זה נדיר בכיתות הלימוד הרגילות. מסתבר שקשה לשנות את דפוסי השיח המונולוגיים, המסורתיים, והם עמידים יחסית בפני התערבות מבחוץ. הסיבות לכך נחקרו רק מעט ולכן מעט ידוע באשר לתנאים הכיתתיים שמעכבים את התפתחותו של שיח לימודי פורה או לחילופין מקדמים אותו. מנגד, הנסיונות ליישם פדגוגיה המבוססת על שיח פורה, במיוחד בהיקף רחב, מעלים אתגרים רבים. אתגרים אלה קשורים בחלקם להיבטים מבניים וללחצים של מדיניות ופוליטיקה, כגון תוכנית לימודים דחוסה המעודדת רוחב על חשבון עומק ודגש על הישגים. אתגרים נוספים קשורים למורים/ות ולתלמידים/ות, שכן המעבר לשיח לימודי פורה מצריך שנוי עמוק בתפיסתם/ן של המורים/ות והתלמידים/ות לגבי ידע, סמכות ולמידה, וגם לגבי תפקידיהם/ן של המורים/ות והתלמידים/ות. ולבסוף, רוב תוכניות ההתפתחות המקצועית המוצלחות בתחום זה הופעלו על יד החוקרים/ות עצמם/ן ובהיקף מצומצם. המחקר המוצע כאן יבחן היקפים רחבים יותר של התפתחות מקצועית של מורים/ות בתחום זה על ידי כך שיקדם הזדמנויות ללמידה מקצועית הן במסגרת

התפתחות מקצועית פורמלית והן במסגרת בלתי-פורמלית של עבודה בצוותים הבית ספריים של המורים.

בכדי לענות על הפערים התיאורטיים ולהתמודד עם האתגרים הפרקטיים שהוצגו לעיל, מטרת המחקר הן בעיקר:

- (1) לבחון את השפעותיו של שיח לימודי פורה על הלמידה, ובכלל זה על הישגים לימודיים, כישורי טיעון, יכולת קוגניטיבית ומוטיבציה ללמידה;
 - (2) לחקור את הגורמים החברתיים, הקוגניטיביים והמוטיבציוניים המעכבים או מקדמים שיח לימודי פורה בכיתה הלימוד;
 - (3) להבין טוב יותר את פעולת הגומלין בין מבנים פורמליים של התפתחות מקצועית של מורה לבין תהליכים בלתי-פורמליים של למידה תוך כדי עבודה, ואת מערכת היחסים של אלה עם פרקטיקות ההוראה בכיתה והישגי התלמידים/ות.
- כדי להשיג מטרת אלה, אנחנו מציעים להפעיל מרכז למצוינות בחינוך. במסגרת המרכז המוצע בכוונתנו לפתח (א) תכנית הוראה לטיפול שיח לימודי פורה במקצועות רבי-המלל בכיתות הגבוהות של ביה"ס היסודי, (ב) תכנית התפתחות מקצועית לתמיכה במורה בתהליכי היישום של הוראה זו, ו- (ג) תכנית מחקר לבחינת היישום והיעילות של דגמי ההוראה וההתפתחות המקצועית ולמענה על שאלות המחקר. כל שלוש התכניות יותאמו להקשר התרבותי ולמדיניות החינוך במדינת ישראל.
- מחקר יישום מבוסס-עיצוב זה יתנהל בתהליך שיתופי בין חוקרים/ות לאנשי/נשות חינוך בשדה. שותפות זו תצמח מתוך שיתופי פעולה קודמים ונוכחיים של צוות המחקר עם מחוז מרכז ומחוז דרום של משרד החינוך, המתמקדים בפיתוח של מנהיגות פדגוגית ובמסוגלות של המחוזות לתמוך בה. נציגי/ות המחוז יהיו שותפים מלאים בעיצוב ובניהול ההתערבות החינוכית, ובכלל זה בפיתוח מודל ההוראה וכלי העזר התומכים בו, בהנחיית תהליכי התפתחות מקצועית, כמו גם בניתוח הנתונים השוטף ובשיפור התוכנית. מכאן שתכנית ההתערבות המתוארת בהצעת המחקר היא בבחינת תכנית מתאר, ובתור שכזו היא תהווה בסיס לדיונים עם השותפים/ות נציגי/ות המחוז. לבסוף, נשאף לכלול בדוחות המחקר ובפרסומים העתידיים את העמדות והקולות של אנשי/נשות החינוך השותפים ונעודד אותם לתרום להם באופן פעיל וישיר.
- צוות המחקר הרב-תחומי שיוציא לפועל תוכנית זו מונה חמישה חוקרות וחוקרים בעלי תחומי מומחיות מגוונים, וביניהם קוגניציה, מוטיבציה, חקר השיח הכיתתי, אתנוגרפיה בלשנית והתפתחות מקצועית של מורים/ות. שיטת המחקר תשקף ותביא לידי ביטוי גישה רב-תחומית זו על ידי שילוב בין: (1) מדידה וניתוח כמותניים של נתונים שמשקפים תהליכי הוראה ולמידה במערך ניסויי מבוקר בקנה מידה גדול (מחקר אפקטיביות); (2) מחקר יישום מבוסס-עיצוב המושתת על שיתוף פעולה בין אקדמיה לשדה; ו- (3) ניתוח שיח מיקרו-אתנוגרפי.
- תכנית ההתערבות תכלול עבודה משותפת עם מנהלים/ות, מנחים/ות ומורים/ות מתוך מחוז אחד של משרד החינוך, בסדר גודל של כ-47 בתי"ס וכ-171 מורים/ות בשנה החמישית של התוכנית. התוכנית תתמקד בכיתות העליונות של בית הספר היסודי: כיתות ד'-ו' (גילאי 9-12) ותכלול בתי"ס ממלכתיים דוברי עברית ודוברי ערבית.
- להלן היסודות העיקריים של תוכנית-החומש של המחקר המוצע:

1. **תכנון ופיתוח:** החל מהשנה הראשונה ועד השנה הרביעית נעבוד על פיתוחה ויישומה של תוכנית התערבות לקידום שיח לימודי פורה במקצועות רבי-המלל בכיתות העליונות של בית הספר היסודי. התכנית תיושם במחזורי פיתוח שיתופיים חוזרים ונשנים, אשר ייזונו ממחקרים קודמים על שיח לימודי פורה וכן מתוכניות התערבות מבוססות שיח לימודי פורה, אשר זכו להצלחה ברחבי העולם. אנו נתייחס במקביל לתהליכי ההוראה והלמידה בכיתות, לתהליכי הלמידה הפורמליים והבלתי-פורמליים של המורות/ים, למבנים הארגוניים ולמנהיגות הבית ספרית ולתשתיות המחוזיות. באופן זה, בכוונתנו לפתח הן שיח לימודי פורה בתוך הכיתות והן את התנאים הדרושים לתמיכה בשיח זה לטווח ארוך ברמת בית הספר וברמת המחוז. ביתר פירוט, המורים/ות המשתתפים/ות בתכנית יקיימו שיעורים מבוססי שיח לימודי פורה במקצועות רבי-מלל בהיקף של לפחות שלושה שיעורים בשבוע, תוך בחירה של נושאים, טקסטים ומטלות מתוכנית הלימודים הרגילה. המורים/ות יצוידו בכלי הוראה ובמשאבים שיתמכו בהוראה, כגון דוגמאות מפורטות של מערכי שיעור וחומרים נלווים. תוכנית ההתערבות תכלול השתלמויות מתמשכות למורים/ות כמו גם ישיבות צוות שבועיות שבהן המורים/ות ישתתפו במחזוריים של תכנון, הפעלה ורפלקציה. בנוסף לכך, מנחיות המחוז ישתתפו בפגישות דו-שבועיות שיונחו על ידי המנחה המחוזית/ת הראשית וחברה מצוות המחקר.
 2. **מחקר אפקטיביות:** הניכוס, המאפיינים והתוצאות של תוכנית ההתערבות בכיתות העליונות של ביה"ס היסודי ייבחנו בעזרת ניסוי שדה רחב-היקף, הכולל קבוצות ניסוי וקבוצות ביקורת של בתי ספר טרם הצטרפותם לתכנית (החל מהשנה השלישית) ואיסוף של נתונים כמותיים במחקר אורך, שיכלול קרוב ל-100 מורים/ות בכ-27 בתי"ס.
 3. **מחקר בסיסי:** בכוונתנו לפתח ולבחון את ההסברים התיאורטיים והגורמים המעורבים בתהליכי הוראה ולמידה באמצעות שיח לימודי פורה, כמו גם את הקשר בין תהליכי למידה פורמליים ובלתי-פורמליים של המורה. איסוף הנתונים במחקר זה יתבצע במסגרת מחקר האפקטיביות שהוזכר לעיל וכן במסגרת של מיקרו-מחקרים (שיעסקו בנושאים כגון, בחינת תפקידם והשפעתם של סוגי שיח שונים בהוראה על איכות הדיונים המתקיימים במהלך עבודה קבוצתית של תלמידים/ות, או בחינת האופן שבו מורים/ות משתמשים/ות בכלים מהתפתחות המקצועית הפורמליות להתפתחות מקצועית בלתי-פורמלית).
- התוכנית המוצעת תתרום בקידום הבנתנו לגבי תהליכי למידה של תלמידים/ות ושל מורים/ות, בפיתוח מודלים חדשים של שיתוף פעולה אקדמיה-שדה ובפיתוח מודעות בקרב אנשי חינוך בישראל לפוטנציאל הגלום בשיח לימודי פורה לקידום למידה משמעותית.